

LUKÁŠ SLÁMA

Krušné hory ve švédském sevření

POSLEDNÍ TAŽENÍ
JANA BANÉRA
1641

EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (FF ZČU, Katedra historických věd)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

LUKÁŠ SLÁMA

Krušné hory ve švédském sevření

POSLEDNÍ TAŽENÍ
JANA BANÉRA 1641

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Publikace vznikla v rámci projektu Interní grantové agentury Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem UJEP-IGA-TC-2019-63-2: *Krušnohoří od husitských válek do konce války třicetileté. Role a proměny regionu v klíčových konfliktech mezi středověkem a novověkem.*

Recenzovali:

Prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP)

Mgr. Vilém Zábranský, Ph.D. (FF UJEP)

Copyright © Lukáš Sláma, 2020

Cover © Karel Kárász, 2020

Drawings © Martin Ďásek, 2020

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2020

ISBN 978-80-7557-237-0 (print)

ISBN 978-80-7557-825-9 (ePub)

ISBN 978-80-7557-826-6 (mobi)

ISBN 978-80-7557-827-3 (pdf)

OBSAH

Úvodem	9
Militární revoluce ve střední Evropě	14
Historiografický spor o tzv. militární revoluci	17
Exkurz: Carské Rusko a tzv. militární revoluce?	24
Válka o <i>Dominium maris baltici</i> aneb švédský zájem o střední Evropu .	26
Od Lützenu k Nördlingenu	32
Exkurz: Smolenská válka roku 1634.	36
Poslední rok Albrechta z Valdštejna	37
Změna velení	40
Rozpad Heilbronnského spolku	41
Jan Banér švédským vrchním velitelem	46
Úžasný Švéd: Jan Gustafsson Banér (1596–1641).....	49
Mládí a první léta u armády	52
Ve víru třicetileté války	56
Na vrcholu	59
Severozápadní Čechy: charakteristika kraje	63
Kraj v mapách	63
Přírodní specifika oblasti	70
Hranice severozápadních Čech	73
Cesty, stezky, komunikace	78
Vojenské operace v severozápadních Čechách	90
Města a zimní kvartýr	90
Vojenské kontribuce na teplickém panství	104
Obléhání Doubravské hory	112
Obléhání hradu Most	125

Bitva u Přísečnice	139
K Přísečnici	145
Od Řezna k Přísečnici.....	154
Střet u Přísečnice 27. března 1641	165
Exkurz: Přísečnice na novinových stránkách	174
Závěrem	182
Seznam zkratk	187
Summary	188
Rodokmen Jana Gustafssona Banéra	190
Chronologický přehled	191
Vybrané prameny a literatura	193
Rejstřík	207

ÚVODEM

Krušné hory po věky představovaly těžko proniknutelnou bariéru chránící severozápad Čech před vnějším nebezpečím. Více než kdy jindy se jejich strategický význam projevil ve víru velmocenských zápasů zvaném třicetiletá válka. Zároveň ale byly místem, kudy do zemí Koruny české pronikaly nové kulturní vlivy a filozofické myšlenky. Staly se branou na toku evropského obchodu a významnou oblastí horní činnosti. Úrodné oblasti Podkrušnohoří a Polabí zásobily zemi obilninami a místní komunikace jsou nezastupitelným elementem dopravy dodnes.

Třicetiletá válka s sebou pro tento kraj přinesla několik tvrdých ran. Změny majetkových poměrů šlechty v prvních letech po definitivní porážce stavovského povstání (1618–1622) způsobily odchod podstatné části jak místní aristokracie, tak běžného obyvatelstva do zahraničí. Litoměřické trhy, symbolizující mezinárodní obchod po souši i po řece, se stále více stávaly regionální záležitostí. Časté pobyty vojenských jednotek vytvořily z hrdých královských měst často jen ohořelé kulisy někdejší moci a bohatství. Některé středověké hrady se staly sídly loupežných band dezertérů nebo pofidérním opěrným bodem hrstky vojáků střezících cesty. Na toto období však nelze nazírat jen pohledem apokalyptickým. Období třicetileté války jen na českém území také znamenalo bohatou stavitelskou činnost pozdně renesančních a raně barokních staveb. Symbolem světlejší stránky konfliktu jsou stavby zadávané Albrechtem z Valdštejna a projektované jeho osobním architektem Giovannim Battistou Pieronim. Mimo to probíhala stavba architektonicky náročných bastionových fortifikací, jako například opevnění ve slezských městech ve třicátých letech nebo nového opevnění brněnské citadely Špilberka. Nesmíme zapomínat ani na bohatou knižní tvorbu spjatou více či méně s probíhající válkou či rozkvet letákové tvorby jakožto jednoho z nejrozšířenějších médií a zároveň soběstačného uměleckého směru. Již v této době se informace šířily v obsáhlejšímu médiu – prvních profesionálních novinách sbírajících informace z celé Evropy a přibližujících

čtenáři aktuální dění s odstupem nejvíce několika týdnů. Válka se stala i námětem básní a cenných uměleckých děl.

Na obraze Petera Snayerse z roku 1648, nazvaném *Bitva u Přísečnice*, se císařský generál Ottavio Piccolomini ohlíží směrem do smutného údolí. Co mohl vidět? Rozbahněné stezky, jimiž prošly na tisíce lidí a válečných koní, tající sníh a zpustošenou královskou Kadaň. Kolem něj projíždějí či jen tak postávají svědci ojedinělého tažení, které právě vrcholí, a zaznívají poslední výstřely bitvy. Ta je na díle rozfázována od nástupu císařské jízdy přes divokou přestřelku pod zámek až po závěrečnou šarvátku na brodu přes hraniční říčku. Švédský nepřítel se organizovaně stahuje a postupuje směrem k saským městům Annaberk (n. Annaberg) a Freiberg (n. Freiberg). Neohrazené horní město a královské léno Přísečnice není příliš poničeno, předměstí však hoří. Umělec na plátně zaznamenal monumentální vítězství císařské strany a radost nad zneškodněním švédské armády.

Dne 27. března 1641 proběhla poslední bitva v životě Jana Gustafsona Banéra. Z krušnohorského bojiště odešel i se svou armádou do Halberstadtu, kde 10. května téhož roku zemřel. Švédská armáda sice ztratila schopného vojevůdce, válka však měla ve střední Evropě pokračovat dalších sedm let. Kontinent ještě čekal nespočet mohutných přesunů, rychlých výpadů a rozsáhlých kampaní. Předkládaná publikace hodlá váženému čtenáři představit méně probádaný vývoj tohoto konfliktu v oblasti českého Krušnohoří v období čtyřicátých let 17. století – tedy v době, kdy tato hranice začala být pro časté vpády nestabilní a nebezpečná. Na několika sondách bude představena role horského pásu ve vedení raně novověkého konfliktu. Následující stránky nebudou vyčerpávajícím přehledem jednotlivých událostí, ale o to více se budou zabývat vybranými militárními aspekty, jež se projeví jako charakteristické pro třicetiletou válku.

Jak již název publikace napovídá, její primární snahou je představit švédskou armádu. I přes desetiletí odborné historické práce bývá tato válčící strana stále pokládána za hlavní příčinu utrpení místního obyvatelstva, vypálených kostelů, domů a měst. Vždyť už jen kolik pomístních

jmen nese názvy jako „U Švéda“ či „Švédská šance“... Babičky dětem říkávaly „ty švédáku“ nebo „přijde si pro tebe Švéd!“ Fenomenální dílo Petera Englunda *Nepokojná léta* ale i českému čtenáři předestírá mnohem komplexnější pohled na švédskou armádu v době třicetileté války. Objektivně je nutné přiznat, že právě české země v souvislosti s tažením této armády utrpěly od poloviny třicátých let 17. století nejvíce škod. Výsledky bádání posledních let nicméně ukazují, že ne vždy je zcela správné připisovat válečné škody pouze jedinému aktérovi.

Následující text se proto cíleně nebude zabývat švédskou armádou jako příčinou škod, zmaru a utrpení. Předním úkolem, který si publikace bere na svá pomyslná bedra, je seznámit čtenáře se zásadními změnami ve vojenském umění raného novověku, spjatými s výraznými společenskými proměnami odehrávajícími se v éře raného baroka. Teoretická uvažování nad strukturami konfliktu jsou však akademickou diskusí, kterou je nutné opřít o konkrétní případy podpořené dobovými prameny. Armády se pohybovaly v prostoru a čase a za rytmů pochodových bubnů a trumpet v nich žili a umírali pro nás dnes již neznámí lidé. Zároveň armády procházely procesy modernizace a především profesionalizace, díky nimž mohly provádět vojenské operace v dosud nevídaných rozměrech. Této realitě bylo takřka neustále vystaveno civilní obyvatelstvo, zatížené výběrem daní a povinností vůči vojsku, nemluvě o fyzickém napadání a šíření infekcí. Postupem času již přestali rozlišovat, přichází-li císařské nebo například švédské vojsko.

Švédská armáda první poloviny 17. století byla na svou dobu v mnoha ohledech průkopnická. Zdaleka se nejednalo jen o střeleckou převahu tzv. brigád či o nasazení lehkých regimentních děl nebo o taktiku náhlých přepadů nepřátelského území; šlo především o vnitřní uspořádání jednoho z prvních moderních militárních států. Švédský král Gustav II. Adolf v době své smrti měl ve své blízkosti schopné nástupce ve vedení armád a v osobě říšského kancléře Axela Oxenstierny i politického vůdce státu. Jeho odchod byl nepochybně ztrátou, nezapříčinil však rozklad systému a zdecimování švédské velmoci. Vrchní velení po něm mohli převzít generálové uvyklí na vedení desetitisícových válečných

těles, a přes kritické období po bitvě u Nördlingenu v roce 1634, kdy rozklad skutečně hrozil, se podařilo vojsko zkonsolidovat a udržet ho nadále bojeschopné. Jednou z takových osobností, která s králem prošla mnohými konflikty a díky níž se vojáci pod švédskými prapory stali obávanou silou v Říši, byl i generál Jan Gustafsson Banér – nově vrchní velitel švédské armády a guvernér obsazené části Pomořan. Právě on prosazoval ve své strategii přenesení bojiště na území nepřítele. Tím se stále častěji stávaly Čechy.

Jedním z hlavních cílů Jana Banéra se při tažení proti císařským vojskům staly zejména severozápadní Čechy a Polabí. Zde měla vzniknout hospodářská základna pro další výboje a spolu s obsazením Dolního Slezska Banér vytvořil silný tlak na zbylé země a její obranu. Ze strategického hlediska se významnými staly Krušné hory a území dále ohraničené řekami Ohří a Labem. Na tomto poměrně úzkém pásu země se na několika úrovních odehrály procesy tolik charakteristické pro danou dobu. Odchod značné části zdejší šlechty, zapříčiněný politickým vývojem v období po vydání Obnoveného zřízení zemského, umožnil příchod tzv. nové šlechty, častokrát vzniklé na základě vojenské služby. Zároveň ale nadále probíhal kulturní, zvláště pak hospodářský kontakt se sousedním Saskem. Region na hranici se tak stal z militárního hlediska nástupním prostorem pro armády směřující do vnitra země Koruny české, ale také pro císařské sbory zakládající protiofenzivy. V některých případech se proto ve zdejší oblasti objevily snahy místní šlechty a měst ochránit sebe a své majetky prostřednictvím výstavby nebo alespoň přestavby fortifikací dle zásad moderního vedení války.

Takové jednání současná historiografie přisuzuje fenoménu tzv. militární revoluce raného novověku ve smyslu soustavy podstatných změn ve vedení konfliktu. Ty se neodehrávaly jen na válečném poli (kde lze najít spíše jejich důsledky); promítaly se spíše v zázemí ve formě proměny válečné logistiky v propracovaný systém s cílem podřídit státní hospodářství potřebám armády. K zajištění desetitisícových armád sloužila zvláště raně novověká města, která tak suplovala funkci vojenských kasáren. Logistika tažení a vydržování vojsk by krom toho

zřejmě byla krajně neefektivní bez hospodářského zabezpečení ze strany měst a šlechtických velkostatků. Severozápadní Čechy po třicetileté válce patřily mezi nejzadluženější a nejzničenější regiony v Čechách. To ovšem nebyl důsledek rozsáhlých bitev a obléhání, ale snahy koncentrovat velké počty vojáků do zdejších lidnatých měst a městeček. Sledování procesu proměny raně novověkého vojenství v celé své šíři souvisí s vývojem městských aglomerací, krajů a zemí.

Tuto knihu mohu jen stěží věnovat jedinému člověku. Poděkování patří především mým rodičům, kteří za mnou vždy stáli a ve všem mě podporovali. Celé mé rodině a zejména prababičce, jež pro mě zůstává vzorem životního elánu a nadšení. Kniha by nikdy nevznikla bez pomoci přátel a lektorů na mé alma mater, Filozofické fakultě UJEP v Ústí nad Labem. Zde speciálně děkuji vzácnému kamarádovi, Mgr. Antonínu Kadlecovi.

Následující řádky bych také nikdy nenapsal nebýt motivace, konzultací a přátelských rad pana prof. Radka Fukaly a inspirace pana prof. Macieje Jerzyho Serwańskiego a bez důvěry pana nakladatele Zdeňka Pobudy. Za překlad resumé a jazykovou korekturu děkuji Lucii Widmar.

Obrovský vděk a obdiv patří každému, s kým jsem mohl danou problematiku konzultovat, a všem, kdo se ať dobrovolně či nedobrovolně zúčastnili mých výkladů, návštěv muzeí a památek.

Všem tímto moc děkuji.

MILITÁRNÍ REVOLUCE VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Čtenářům mají složitou éru nejistot, neštěstí a zmaru připomenout vybrané aspekty třicetileté války v severozápadních Čechách. Nejprve je však nutné uvést ji do středu problematiky změn v raně novověkém vojenství, souhrnně nazývaném militární revoluce. Na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná o výsostně vojenské téma, ale opak je pravdou: tyto procesy se totiž v rámci absolutistické moci podílely na proměnách celých států a bez nadsázky se dotkly většiny tehdejší Evropy. Pokud si máme představit situaci v regionu, je třeba nejprve porozumět vývoji na mnohem širším území a teprve poté přenést závěry na konkrétní místa v konkrétním čase.

Studium dějin vojenství bývá někdy označováno za pouhé populární odvětví historických věd. I přes kritické hlasy však vývoj vojenské techniky a logistiky zůstává klíčovým problémem zkoumání dějin středověkých a raně novověkých, ale i současných států. Úroveň výzbroje a výstroje mužstva či teoretické znalosti taktiky vždy byly a jsou odrazem dané společnosti. U období raného novověku nelze nenarazit na historiografickou otázku fenoménu militární revoluce, která bývá vnímána jako příčina vítězství a porážek armád. Od přelomu padesátých a šedesátých let 20. století jsou diskutovány otázky přeměny středověkého válečnictví do jeho raně novověké podoby a otázky jeho dalšího vývoje až do současnosti. Než se ale dostaneme k samotnému rozboru současného pohledu na problematiku fenoménu tzv. militární revoluce, uvedeme ve zkratce vývojovou linii evropského válečnictví na vybraných příkladech.

Přerod středověké impaktní taktiky v raně novověkou linii

Český kníže Boleslav I. mohl v bitvě na Lechu roku 955 postrádat „osmou legii tvořenou Čechy“ – tedy oddíl čítající kolem jednoho tisíce vojáků –,

a ani tak jeho stát neutrpěl významnější politický otřes. Naopak mohl těžit ze spojenectví s císařem Otou I. nebo polským Měškem I., jehož ani ne deset let po zmíněné bitvě opět podpořil vojenským oddílem v bojích proti Veletům.¹ Jedná se sice o nepatrnou, nicméně důležitou zprávu. Říká totiž, že česká družina *vyzbrojená více zbraněmi než štěstěnou* byla pro tu dobu knížetem postradatelná. Jinými slovy vlastnil větší armádu, kterou musel živit, šatit a i jinak hmotně zabezpečit. Již to samo o sobě není nezanedbatelné, protože tento systém vyžadoval spolehlivou vnitřní logistiku státu. Obdobně na tom ve stejné době bylo Polsko, když mohl Měšek I. postavit do pole nejvíce 3 000 družiníků. Jen o pár let později Boleslav Chrabrý operoval s armádou silnější přibližně o tisícovku bojovníků.

Způsob boje vrcholného středověku se pochopitelně lišil od strategií uplatňovaných v 10. či 11. století. Tento tzv. impaktní způsob boje byl založen na roli těžkého jezdce, který veškerou váhu a rychlost svou i svého koně koncentroval do malého hrotu na konci kopí, s nímž prorážel nepřátelské šiky či spíše jezdce. Nasazení těžké jízdy bylo natolik účinné a působivé, že potenciál pěchoty zůstal v pozadí.² Avšak pouze do doby, než mohl takového jezdce – drahého jak výcvikem, tak výbavou – srazit k zemi prostý pěšák s dlouhým kopím či později palnou zbraní. V tomto ohledu tvoří husitská vojska nepředstavitelný zlom v taktice doby. Nejde ani tak o revoluci ve smyslu nasazení vozové hradby, jinak v Evropě poměrně známé, ale o masivní využívání síly černého prachu.³ Právě tento jev řadí husitská vojska i při vši vnitřní politické i náboženské konstelaci mezi obdivuhodnou válečnou silou

¹ IZDNÝ, Jakub – SPURNÁ, Kateřina (eds.), *Widukind z Corvey. Dějiny Sasů*, Praha 2016, s. 110; TŘEŠTÍK, Dušan, *Od příchodu Slovanů k „říši“ českých Boleslavů*, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA, Josef (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 90–91.

² KLUČINA, Petr – ROMANÁK, Andrej, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I.*, Praha 1983, s. 97.

³ DURDÍK, Jan, *Husitské vojenství*, Praha 1933, s. 104–105. Na tomto místě děkuji za cenné konzultace mému drahému kolegovi Mgr. Antonínu Kadlecovi.

Střetnutí landsknechtů

Zdroj: Leonhard Fronsberger, Kriegszbuch, Dritter Theyl. Von Schantzen vnnnd Befestunngen Vmb die Feldt Läger auffzuwerfen vnd zu schlagen: Auch vom Ritter vnnnd Reutter Rechten, sampt derselben Bestallung vnd Feldt Ordnung, 1573.

první poloviny 15. století v Evropě. Zdaleka to však nebylo první seznámení evropských vojsk se střelným prachem. Palné zbraně sloužící k boření hradeb se na bojištích objevovaly již na počátku 14. století a jejich dunění s velikou pravděpodobností znělo také roku 1346 během bitvy u Kresčaku.⁴

Armády raného novověku od doby nastoupení švýcarských čtverců zaznamenávaly nárůst počtů vojáků – žoldněrů. Pěchota v tomto

⁴ BRAUDEL, Fernand, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm, XV.–XVIII. wiek. Tom I.: Struktury codzienności*, Warszawa 1992, s. 318.

okamžiku opět ovládla bitevní pole. S tím však poměrně rychle rostl počet nasazených vojáků a techniky. Jako progresivní se projevilo nasazení *landsknechtů*, kteří navazovali na nizozemskou a zejména švýcarskou pěchotu pozdního středověku.⁵ Podobně jako v případě zmíněných Švýcarů i zde probíhal boj v přísně seřazených šicích. Mnohem častěji se ve výzbroji objevovala palná zbraň v podobě arkebuzy, čímž *landsknechti* postupně získávali navrch při přímých střetech.⁶

V průběhu italských válek se v bitvě na řece Taro v roce 1495 střetlo na devět tisíc francouzských zkušených vojáků s minimálně dvojnásobnou přesilou milánských a benátských žoldnéřů.⁷ O dvacet let později, v roce 1515, se francouzský král František I. vrátil do Itálie s bezmála 30 tisíci muži.⁸ Obdobně rostl počet děl. Zejména Francouzi, kteří při vylodění v roce 1494 měli jen pár těžkých kusů, mohli v bitvě u Pavie (1525) nasadit až 53 hlavních.⁹ S tím, jak se během 16. a 17. století války stávaly stále rozsáhlejšími, rostly i armády. Charakter válek se nezačal měnit; změnil se pouze prostředky k jejich vedení.

Historiografický spor o tzv. militární revoluci

První nástin myšlenek o prudkých změnách ve vojenství na konci 16. století přednesl sir George Norman Clark ve svém díle *War and Society in the Seventeenth Century*,¹⁰ kde si všímá problematiky stále pokračující války a jejich dopadů na proměnu společnosti. Tento fenomén stejného roku pojmenoval Michael Roberts jako *militární revoluci*. Vzhledem

⁵ DELBRŮCK, Hans, *Nowożytna sztuka wojenna*, Oświęcim 2018, s. 18–23.

⁶ K ustálení pojmu *landsknecht* došlo někdy mezi lety 1482 až 1486 podle jejich úlohy střežení zemí v době míru, ale i podle aktivního zapojení v době války jako hlavní bojové síly. Srov. DELBRŮCK, H., c. d., s. 20.

⁷ MACKENNEY, Richard, *Evropa 16. století*, Praha 2001, s. 245.

⁸ Tamtéž, s. 249.

⁹ KONSTAM, Angus, *Pavia 1525. The Climax of the Italian Wars*, Oxford 2001, s. 24.

¹⁰ CLARK, George Norman, *War and Society in the Seventeenth Century*, Cambridge 1958. Autor zde například navazuje na práci ANDRESKI, Stanislav, *Military Organization and Society*, London 1954.

ke svému odbornému zaměření na Nizozemí a Švédsko spatřoval ohniska myšlenek reorganizace armád právě v těchto částech Evropy, a to pouze v omezeném rozmezí let 1560 až 1660.¹¹ Vojenské reformy Mořice Oranžského a později Gustava II. Adolfa byly podle Robertse vyvolány potřebou zkombinovat nástup palných zbraní s těmi chladnými a tím, aby se vojska stala mobilnějšími a účinnějšími při ofenzívě i defenzívě. Řazení vojsk vycházelo z antických vzorů Vegetia a Aeliana *Tactica* a byzantského císaře Lva III. Syrského. Právě odtud měla renesanční Evropa získat povědomí o lineárních formacích tvořených disciplinovanými jednotkami. Jízda se v nové strategii měla rozloučit s vedoucí úlohou a od nynějška tvořila spolu s pěchotou a dělostřelctvem jednotný celek, jenž se měl vzájemně doplňovat.

Impaktní způsob boje jízdy, tolik charakteristický pro velké bitvy středověku, nahradila karakola, při níž palnými zbraněmi vybavení jezdci kroužili okolo pěchoty a po vystřelení se opět stahovali do východích pozic. Přesto nebyl klasický způsob boje zcela zapomenut a přímý útok jízdy mohl znamenat i úplnou destrukci bojového tvaru. V evropských armádách k tomu byli využíváni především hbití jezdci bez těžké zbroje, verbovaní na Balkáně nebo na území Polsko-litevské unie či ještě dále. Švédská armáda zase využívala finské *hakapelity*, kteří se proslavili ve švédsko-polských válkách, kdy se zcela vyrovnali kozácké jízdě. Bez zajímavosti jistě není ani fakt, že mezi jejich veliteli najdeme později výrazné osobnosti švédského velitelského štábu – Jacoba de la Gardieho či Gustava Horna. Plukovníkem byl například i Torsten Stålhanske, který se výrazně zapsal např. do vývoje konfliktu ve vedlejších zemích Koruny české. Podobně jako ostatní švédská jízda byla i tato řazena podle praporů po 125 mužích. Celý pluk pak čítal na tisíc mužů.¹²

¹¹ ROBERTS, Michael, *The Military Revolution, 1560–1660*, in: ROGERS, Clifford J. (ed.), *The Military Revolution Debate. Readings in the Military Transformation of Early Modern Europe*, New York 2018, s. 13–36.

¹² BRZEZINSKI, Richard – HOOK, Richard, *The Army of Gustavus Adolphus 2: Cavalry*, Oxford 1999, s. 5–6.

Roberts největší váhu projevů militární revoluce přisuzuje pěchotě a dělostřelectvu. Zdůrazňuje její masivní nasazování do bojů, které bylo podmíněno dlouhými přípravami a tréninkem. Předpokladem bylo perfektní ovládnutí zbraně, cílem se stal účinný pohyb a koordinované fungování bojového tvaru. U nizozemské a především u švédské taktiky se jednalo o snahu nastolit na bojišti naprostou palebnou převahu.¹³ Přestože bývají studovány rychlost nabíjení, účinnost vystřeleného projektilu či délka letu kule, je podstatnější zabývat se fungováním samotného bojového tělesa v kontextu celé formace. Dril neplatil jen pro vojíny, ale také pro složitý systém nižších a vyšších důstojníků zodpovědných za provedení rozkazů podaných velitelem. Správné fungování jednotlivých složek bylo vodítkem k úspěchu v bitvě. Z dlouhodobého hlediska se právě zde zrodila budoucí uniformita pruské armády ve všech aspektech.¹⁴ Řadový střelec byl vybaven delší palnou zbraní – mušketou, standardně doplněnou o podpěru neboli furketu pro zajištění stability při míření a výstřelu.

Na rytinách z učebnic Jana Jakuba Wallhausena nebo Jakuba de Gheyna jsou mušketyři ověnčeni popruhy neboli bandalýry, na kterých mají zavěšeny dřevěné prachovničky. Ty představují normovanou dávku pro jeden výstřel. U pasu pak byl mušketyr vybaven velkou prachovnicí. S sebou nesl také nářadí pro údržbu zbraně a váček s kulemi a chybět nesměly ani kleště na odlévání kulí, popřípadě mlýnky na střelný prach a lunt, jímž se prach zapaloval.¹⁵ V posledních letech války a poté zejména v padesátých a šedesátých letech 17. století se u střelců objevují

¹³ ROBERTS, M., c. d., s. 14.

¹⁴ Tamtéž., s. 15. Zde autor cituje známý výrok Fridricha Velikého, že „bez uniforem není disciplína“. Jedním z pozitivních aspektů nošení uniformy byl psychologický efekt.

¹⁵ Jedná se pouze o základní vybavení. Pokud měl střelec mušketu s křesadlovým zámkem, což bylo především v případě jízdních střelců velmi časté, byl ve výbavě nutný i nový kamínek pro škrtnutí. Osobní výbava vojáka byla individuální. Obecně se popis výbavy vojáka v této době spíše řídí schématem a nelze ji generalizovat. Nezbyvá než se spokojit s tvrzením, že toto všechno by mušketyr měl mít ke správnému ovládnutí své zbraně.